

AZ UTAZÓ

BORI IMRE

A szenvedélyes utazó, míg tehetett, úton volt: amikor a háború után megnyíltak a határok, s a vonat Közép-Európából is indult Párizs, Róma felé, és amint a szíváci orvos jövedelmei megengedték, nem volt év, hogy Szenteleky Kornél ne csomagolta volna útipoggyászát, és ne vette volna „útitarisznyáját”, hogy a nagyvilágba induljon. Éveken át a világlátás ihletében pontosan azért utazott, amit a *Szeretnék szántani* című, az *Úgy fáj az élet* szövegei közé sorolt írásában mondta: „Utazni mindig új és új vidékekre, friss arcok, különös szokások, váratlan szépségek közé.” Majd az elhatalmasodó tüdőbaj gyógyításának vágyával utazott 1925 után Pestre, Egyiptomba, Olaszországba, Szlovéniába. Előbb tehát a szépségre éhes lélek szárnyalt, utóbb a mind erőtlenebb testnek kereste a menedéket, végül, már az 1930-as években az utazást – éppen azért, mert mind több politikai és anyagi akadály gátolta – a szabadság metaforájaként élte meg.

Az utazót, aki levelekben mutatja magát, 1927-ben vehetjük szemügyre. Egyiptomba van indulóban 1927 januárjában: „Ma este Athénbe megyek, onnan pár nap múlva Egyiptomba, ahol pár hétig szeretnék tartózkodni” (Mladen Leskovacnak). S valóban, 1927. február 1-jén már Luxorból keltezi üdvözlőlapját ugyancsak Mladen Leskovacnak: „A fáraók gigászi emlékei közül Tutankhamen [Tutenkamen] sírja mellől küldi köszöntését és rá gondolását.” Mint kitetszik, nagy élménye a Jugoszlávia egyiptomi nagykövetével, Jovan Dučićyal való találkozásai voltak. Természetesen az önfeledt élet éléséről sem feledkezett meg: Egyiptomban a „dúslevelű élet ragyogó kelyhéből” kortyolt, a napfény, a sok illat ragadta magával – és egészen az életet élvező szép lélek modorában írta, hogy ezeket csomagolja „lelke titkos rekeszébe”, ezek lesznek vigaszai a honi élet „vigasztalan, feledtetően hideg, fénytelen, csóktalan” napjaiban, „holnapjaiban” (Mladen Leskovacnak). Szeptemberben már újabb útját szervezte, mert ismét délre vágyott – Szicília, Tunisz vagy Ciprus szigete álmai úticélja. De csak 1928 februárjában indulhatott San Remóba, s

február 17-én Draskóczy Edének már onnan küldi lelkes üdvözlését, mondván, „mindenen túl, Napfényországban, Azúrorszáiban próbálja feledni múltját, sorsát, sáros hétköznapjait”, így a „nyikorgó nyűgöt, a sok fanyar, fárasztó terhet”, hogy ismét kiegyenlíthesse gerincét. Mint a kételtű – a megváltozott környezetben megváltozik énje is, magyarázta. Utazni az ő szemében a belső vedlésen való átesést is jelentette. Heteket töltött San Remóban, ahol már tavasz volt akkor, amikor odautazott. Könnyű felöltőben sétál, délutánonként a Corriere della Será olvassza, olasz nyelven társalog, valóban „könnyen, gazellásan viszi életét”, ki-kirándul a környékre, de szorong, mert a „fel-feldobott kő” állapotát minden utazása során át kell élnie: a napfényből, az „élet” éléséből vissza kell zuhannia a szülőföldre. „Úgy fáj – írta Csuka Zoltánnak 1928. február 21-én –, hogy vannak fáradt emberek, görnyedt gondok, fanyar, facsarós hangulatok, alattomos felhők ott, ahová neki is vissza kell mennie.” Szenvedélyes, intenzív átélésről van szó a levelekben, az alliteráló szó szerkezetek is erről vallanak. Március 28-án tehát annál erősebb színekkel festheti szíváci mindennapjait a nagyvilági ünnepek ellenében: „Ismét itthon hidegben, ködben, kopár fák és még kopárabb lelkek között. Az ólmos ég, a sok nyűg és hajszolós kötelesség ráfekszik a lelkemre a derűs, azúros, gondtalan sanremoi napok után” (Draskóczy Edének). Nyáron Bécsben és Badenben jár – szinte rutinszerűen, akárcsak majd Amszterdamban is 1929-ben. 1929 februárjában Szicília után sóvárgott, de csak március 19-én indulhatott. „Csütörtökön Rómában lesz, szombaton pedig már Taorminában, két hét múlva Siracusába, Grigentibe [Agrigent] és Palermóba tervezi útvonalát.” Ezen a szicíliai útján találkozott Isola Bella szigetének élményével, itt fogant meg regényterve. Megismétli, amit egyiptomi útja után gondolt, nevezetesen, hogy a boldog impressziók idehaza fokozatosan halványodnak, sápadnak, és ő ismét „nagy szegénységben marad” (Draskóczy Edének 1929. május 14-én). Fontos ez az élmény azért is, mert megtalálta annak a módját, hogy tervezgetései során mindig az „új Isola Bellához” érkezzen meg, s nevezte ezeket „holnapszigeteknek”, ahol pihenni és az igazi étellel találkozni lehet. Hogy nagy árat kell fizetnie a pár hetes boldogságért, azt is tudja: „savanyú robot” árán kelhet csak útra! 1930. február 7-én egy franciaországi, provance-i út tervét dédelgette, hogy szerelmesével együtt várja a tavaszt, majd két héttel később a következőképpen ír Fekete Lajosnak:

„Úgy, de úgy szeretnék menekülni innen, itt hagyni ezt a sok csúf, karcólós, keserű hétköznapot, s megint valami Szép Szigetre vetődni. Sokat álmodom Olaszországról, Taorminában már nyílnak a rózsák, a mandulafák már el is virítottak. Tegnapelőtt a Lago di Como partjáról kaptam egy hívó, varázsos lapot. De sajnos semmi reményem sincs arra, hogy utazhassak. Szabadságot úgy sem kaphatnék . . . aztán anyagi helyzetem sem enged meg ilyen kirándulásokat. Így hát megint, szinte patológikus elmélyüléssel a vágyakban élem igazi életem.”

Nehezebb tehát az útra kelése: nem kap vagy útlevelet, vagy szabadságot. Ezért 1930 áprilisában Olaszország helyett Splitben jár, amely csak halvány

emlékeztetője Itáliának. 1931-ben pedig Provance helyett Szerbiában tesz egy társasutat, nem kevés politikai tapasztalatot szerevezve. Még egy párizsi útja azonban adódott: 1931. szeptember 5-én „végre komolyan útnak indulhatott Párizsba, utána pedig Fontainebleau-ba, ahol egyszer már járt. Október elején tér majd csak haza. Kiss Vilmosnak, akit elsősorban avat be a Párizsba utazás örömébe, azt írja: „Párizs gyönyörű volt, igazi isola bella nyűgös, robotos életében. Sajnos, már messze mögötte van, alig látja már halványodó szépségeit.” Tehát a nagy gyarmatügyi kiállítás idején járt Párizsban, de erről már nem szabályos útirajzban adott számot. Az 1932-es gólniki gyógykezelés az utolsó lobbanása volt, de már főképpen az foglalkoztatta, hogy jól vagy rosszul érzi-e magát, és kedélye a tüdőbaj uralma alatt szenved.

Rendszeressé váló utazásaival egy időben teremti meg útirajzműfaját is az első beszámolókat után, amelyekben még rendszerességet és írói kompozíciós igényt nem lehet felfedezni. Az első próbák, mint amilyen az *Expresszen* és a *Bukarest* címűek 1923-ból inkább a szabályos útirajzok közé sorolhatók. Mások, közülük több is az *Úgy fáj az élet* című kötetébe kerülnek, lírai többlettükkel a másik szélsőséget mutatják. Formájára az 1924-es párizsi útján talált, amikor szerencsésen tudta ötvözni élményeinek valóság tartalmait hangulatainak párlataival, ilyen módon az anekdotikus befejezéseket is megnevesítette, elvéve annak jellegzetes tónusát. Hogy anekdotikus váza van több útleírásának, arra Juhász Erzsébet figyelmeztet, ám nem mondhatni, hogy ilyenkor a külszín kuriózumát ragadja csupán meg, hiszen az anekdotája életképet hordoz.

Műfaját maga is megnevezni próbálta. Kísérletezett az anziksz terminussal 1924 októberében, de Párizsról már a pasztell megnevezést írja minősítésként a *Párizsi pasztellek* címben, majd 1925-ben az *Útírtisznya* lesz útirajzainak közös címe, és az elkövetkező években is e cím alá vonja ilyen természetű írásait a *Bácsmezei Naplóban*, 1929-ben pedig a *Vajdasági Írásban* ezen a címen közöl egy kis versciklust itáliai verseiből.

Az első még az utazás gondolatával barátkozó Szenteleky írása, s nyári keltezésű, az 1925. július 16-ai dátumot viseli, s címe akár műfajmegjelölés is lehetne: *Levelezőlap*. Amit itt íróilag tesz, az nem más, mint egy képes levelezőlap leírása:

„Levelezőlapot hoz a posta egy csúnya, csüggedt, sáros reggelen. Néhány sor, szívélyes üdvözet, egy kis rámgondolás Chateaufort-les Bains-ból. A lapot íróasztalomra hajítom lomok, levelek, írások közé és nem gondolok tovább vele. Mikor azonban leülök, a frankhoni üdvözet magára vonja a figyelmet, mint kacér női tekintet a színházban. Felveszem.

– Milyen szép vidék! – mondom ismételtelen és részletesen bekalandozom az előttem elterülő tájat.”

Nem ez az első ilyen természetű levelezőlap-leírása, de ez a legjelentősebb – eszmei-összefoglaló karaktere miatt mindenképpen! Benne dicséri a meszei nagyvilág szépségeit, benne állítja szembe azzal a honi világának „valóságát”, és olyan eszmét is megfogalmaz, amelyet majd pár esztendővel később

fejt ki részletesen. Dicséri tehát az estéket Auvergne-ben, amelyet „boldog illatok” lengenek be, köztük van természetesen az „almafák sóhaja” is. Elmondja a „fel-feldobott kő” földre hullásának keservét, amikor arról beszél, hogy nem maradhat álmai földjén, mert vissza kell térnie:

„Nem drágám, én nem maradhatok itt. Bocsásson meg, de nekem el kell mennem messze és sietve, egy csúnya, csüggedt, sáros lapályra, sivár vigasztalanságok közé. Már várnak. Már így is sokáig maradtam távol. Vissza kell mennem és el kell hagynom Auvergne-t, meg a Sioule enyhe kanyarulatait, meg a fenyveseket, meg a Hotel Bourbon, meg a szűzi ágyat, meg önt, üde hercegnőt. Vissza kell mennem nyűgös lomok, fanyar azonosságok, csempe csüggedések közé, íróasztalom fölé kell hajolnom, az eső csipogó csöpögését kell hallgatnom és nem szabad többé önre gondolnom.”

A történelmi hagyomány jelentőségének a gondolatát is itt fogalmazza meg. A levelezőlap-leírásban van egy passzus, amelyben arról beszél, hogy a Bourbonok földjét járja be a képzelete, és írja: „Talán valamennyi szénaszagú parasztházban Szent Lajosról regélnek levendulás legendákat, avagy hatodik Károlyról, akit bien-aimé jelzővel illetnek s talán Susanne-ról, az utolsó királykisasszonyról is tudnak egy kishangú mesét. Mennyi szépség, mennyi regényesség és legendás történelem. A szikláknak, a tölgyfáknak, a barlangoknak, a kopasz ormoknak csendes, csillogó meséjük van, melyet a barna parasztok oly gondosan ringatnak képzeletükben, mint beteg gyermeküket.” Emlékezzünk e tétellel kapcsolatban az 1928-ban keletkezett *A vers a Vajdaságban* című tanulmányának kitételére: „Erdélyben már ezer esztendő óta mesélnek az emberek Csaba királyfiról, Szent Lászlóról, Görög Ilonáról, majd nagy és színes történelmi alakok vonulnak el a századok lángoló horizontján és mögöttük felzúg a mese, a dal, mint susogó, sejtelmes erdőzúgás. Az erdőben tündérek laknak. A sziklákon sasok tanyáznak, mindenünnen a mese, a múlt zeng és zenél. De ki mesélt valaha ezen a tájon? Íme a környezet hatása az emberek eszmevilágára.”

A legkarakterisztikusabbak azok az írásai, amelyek *Párisi pasztellek* címen jelentek meg 1924. október 2. és október 31. között, több-kevesebb rendszerességgel minden második-harmadik napon a *Bács megyei Napló*-ban, Szentleky Páris-rajongásának dokumentumai ezek a pasztellképek. A rajongás irodalmi örökség volt, de nem az irodalom érdekli, hanem az Életet (a nagy kezdőbetűset) ünnepli, s ebben Ady Endre következetes tanítványa, amikor Párizst és Franciaországot járja. Elvárásai különböznek leginkább a magyar Páris-rajongók elvárásaitól: ő azokat a szépségeket keresi és ha megtalálta, azokat éli meg, amelyeket idehaza nem lel meg. 1923-ban beszélt igen egyértelműen Párisának jellemzőiről, melyek között első helyen a francia főváros „vonzó összhangját” említi, és bontja elemeire, így a „sok-sok szépségre, bájra, ötletre és történelemre”. Ez a harmónia árad a város köveiből és fáiból, az élet teljességéből. Talán Nagy Endre észlelete rímel csupán az övével. Nagy Endre szerint Párizs az egyetlen olyan város, amely „évezredek óta, mint egy közös szervezet, egységesen fejlődött” képződménye az emberiségnek. Szentle-

leky, amikor himnikus sorokat ír le, akkor is a múlt és jelen együttesét ünnepli, hivatkozva a „múlt sóhajára” és az „autók bógésére”.

„Ó, nagy város, bájak és gyönyörök városa! Szépségek erdeje. Vágyak ezer-virágos rétje. Ámulások tengere. Nagyszerűségek kábító sűrűsége. Álmok és üdvök forrása. Élvek és érzések kertje. Legnagyobb emberi múltak legnagyobb temetője. Csodák csóközöne. Búvók óceánja. Szerelmek illatos virága. Nagy gondolatok végtelen vetése, Párizs” (*Az Eiffel csúcán*).

Három évvel később Kairóban sóhajt fel: „Oh, Párizs, Párizs, suta, sóhajos életem örökös szerelme . . .” (*A Montmartre Kairóban*). És magát Párizs „javíthatatlan szerelmesének” nevezi. De már az első világháború után vagyunk, és a Párizst imádó szektáriánusok (Nagy Endre terminusa) harmadik-negyedik nemzedéke már nem a fény városa „urbánus szépségeinek” a bámulója, és már nem az esztétikai gyönyörszerzés az utazók célja, mint volt az első világháború előtt. Általános érvényű az a megállapítás a magyar írók Párizsról szóló írásai alapján, hogy az „álmok helyett a valóság felé fordul az új írók figyelmé” (Kovalovszky Miklós). Szenteleky Kornélé is, aki nem is leplezi, hogy Trianon után lép Párizs aszfaltjára, amikor a Montrouge-on tartott vásárban a francia gyerekeket szemléli: „Leírhatatlanul drágák ezek a huncut, csókos, párizsi apróságok, ezek a zsenge francia remények. Ha arra gondolok, hogy ők csinálják a holnap történelmét, abban a városban, mely századok óta a világtörténelmet diktálta, komor felhő árnyékolja be a könnyű, karneváli hangulatot.” Az élet egyéb jelenségeivel kapcsolatban sincsenek természetesen illúziói. Kiábrándító ez az új párizsi élet, amelyben az öregurak a divatalakok, akiknek az a legnagyobb vágyuk, hogy fiatalnak látszsanak, tehát ott ülnék a Moulen Rouge-ban, a Bulier-ben, s táncolnak fiatal szeretőjükkel, a „cseresznyeszájú kis kedvesekkel”. Tragikus alakjai ezek a „bájos utálatosok” a párizsi embervilágnak: „izzad, kínlódik, szuszog, botlik és veszélyesen kivörösödik, mintha szélütés környékeznél, de – táncolt” – írja az *Öreg úr a Moulen Rouge-ban* című útirajzában. A párizsi utas már a halált látja az öregúr arcán, az áldozatét. A párizsi vásárban a fiatal francia munkáslányok nyomában jár, azokéban, akik a szerencsesátrakban a Fortuna kerekét forgatják szenvedélyesen, hátha megnyerik a talmi aranyból készült karkötőt, miközben fülsiketítően szól a zene. „A jazz-banek rettenetes lármát csinálnak. Némelyik riadt, rekedt sípokkal, mások közönséges harmonikával tarkítják a zenekart, melynek fő alkatrésze természetesen a dob és a kopogós, csörgős, csönögős rokonsága” (*Vásár a Montrouge-on*). Tudja, milyen macska a párizsiak kedvence: „Szép, nagy kövér macska, igazi párizsi. Párizsban ugyanis a kövér, nagyfejű macskákat kedvelik a karcsú, nyúlánk nőekkel szemben” (*Macska a Rodin-múzeumban*). Itt még vannak művészettörténeti analógiák is, mint a vásári forgatagban, amikor a párizsi gyerekek Grenze „nyájas, derűs gyermekportréit” juttatják eszébe. De már a kiábrándultságot sem leplezi. A kínai kocsmában, amely a Boulevard St. Michel egyik „sötét, fáradt mellékutcájában” üzemel, nem szeretik a fehér bőrű vendégeket, mert tudják, a „fehérek különbséget mennek keresni” ott. Még nagyobb a csalódása, amikor azt érzékeli, hogy Párizs

elamerikaiasodott, amikor tiszteli ugyan a hagyományokat, de becsüli a jelent, a jelenben pedig a „technika harcát és eredményeit”. Ezeknek a jelenségeknek is alliteráló mondatot szentel, akárcsak szépségleírásainak: „Ennek az elamerikaiasodásnak egyik tünete az a megszámlálhatatlan sok autó, mely az utcákon és tereken krákog, bőfög, bűzlik és bőg.” Érti tehát Párizsban a „jövő-szagot”, hiszen a „dollárszag, a kurtapipa, a benzinszag a jövő illata” (*Autóbűz*). Nem a Louvre-ből írja tudósítását, hanem a Grand Palais nemzetközi autókiallításáról, amely egy „óriási autótenger”.

Lírai ihletét tekintve azt is állítani lehet, hogy Szenteleky mintha őszt látni utazott volna Franciaországba. Strófákban ünnepelte a francia őszt – először 1924. október 23-án *Ősz Fontainebleau-ban*, majd nagy franciaországi utazása során 1925. október 10-én *Őszi emlény* címen megidézi az *Isola Bellá*ban is a „fontainebleau-i őszyk lelkét”, és visszhangzik majd ez az élmény 1931-ben is – akkor magánlevélben. 1924-ben a színek orgiájában gyönyörködött, és képzőművészeti élményeit idézi, emlegetve a Fontainebleau-ban dolgozó művészeket, Theodore Rousseau-t, Corot-t, Paál Lászlót többek között, és ismét névsort ad *Őszi emlény* című rajzában: „Errefelé járt valamikor Theodore Rousseau, meg Millet, meg Corot, meg Paál László, meg Dupre, meg Sisley.” Vagy: „Annyi szépség, annyi megnyugtató volt a falevelek eme végtelen temetőjében s a csontember oly szelídnek, oly kedélyesnek tűnt fel, mint Guyot Marchant fametszetein.” Emlényt ír a címbe, és valóban, őszyrató a szövege: „És mondja meg az aranyvörös nyárfának, a szilfának, a füzeseknek, a hintázó leveleknek, az elhagyott csónaknak, meg a tömpe templomtoronynak, hogy övék a gondolatom, a vágyam, a szeretetem, a szomorúságom. Meg szeretném ölelni őket, mert én úgy érzem – ó, ne nevessem ki – hogy ők az én testvéreim.” Kitetszik éppen ebből a pasztellképből, hogy itt az *Úgy fáj az élet* érzelmi folytatását kell látnunk:

„Milyen közel volt Párizs, a zűrös, zengő vigalom s mi alázatosan, mélézva, nyugodt áhítatos szívveréssel mentünk a végtelen erdőben sziklák és irtások között. Ez a csendsziget, az őszynek, a halálnak ez a hatalmas, varázsos temploma örökké felejthetetlen lesz számomra. Az élet ujjongás, zsvajos felpirosítása után ez a csendes, néma, ájult-sárga őszy nap néhány remegő, szomorú gerespin” (*Őszi emlény*).

Mitológiai alakokkal népesítette be kedves őszyi táját, mintha a francia rokkó látványát akarná reprodukálni:

„Ebben a képben (ti. az őszyben) az őszy szimfóniája zokog, énekel és harsnázik. Itt az ekusiniák mélységes búja sír, Démeter jajongása bujkál a füzesek nyikorgásában, a haraszt susogásában itt Adonist siratják az álomtestű oreádok és a halál boldogan citerázik a nyárfá tövében. A haldoklásnak ez volt a legszebb s a legmegrázóbb képe ott Marlotte-ban a Loing partján” (uo.).

Szenteleky utolsó párizsi útján a valóság látványa társadalmi indulatokat támasztott benne. Amikor a nevezetes gyarmati vilákiállítását járja végig, és beszámol a látottakról *Egy nap a világ körül* (Herceg János kiadásában *A fehér kultúra apoteózisa*) címen 1931. október 4-én, mintha egy osztályharcos fogal-

mazná meg vádiratát. Akárcsak Radnóti Miklós, ő is a kizsákmányolást látja a színes forgatag mögött alig leplezetten. Ekkor már nem útirajzot írt pasztelljei modorában, hanem arról számol be, amit az Exposition Coloniale-on látott, főképpen pedig amit a látottakról gondolt. Nem volt elragadtatva attól, amit Európa gyarmattartói felkínáltak annak a több millió embernek, aki elment megnézni a pavilonokat. Ahogyan Radnóti Miklós is írta ugyanerről a kiállításról, hogy „súlyos dolgok lapulnak a kiállítás árnyékában”. Senteleky kommentárja ironikus:

„Sokmillió ember indult útnak és zarándokol ma is a világhosszág városába. Ezért talán a legmegkapóbb a nyüzsgés, a dagadó hatalmas tömeg. Azután este a világítási technika, a vízi játékok káprázata ejti csodálatba a zarándokot. De e zűrös, tündöklő tarkaságból, a reklám, a pátosz hazug és elnagyolt vonalaiból már nem tudjuk összeállítani a gyarmatok életének igazi, színes képét. Talán jobb is, hogy így van, ezek a fényes, színes káprázatok mégiscsak elbódítják a szemlélőt s az emberi lelkiismeret nyugodtan alszik a nagyszerű francia ágyakban. Az idegen nem azért utazik Párizsba, hogy lidérces éjszakái legyenek, hogy a gyarmatok borzalmairól álmodjon miután végigkocsizott a gyarmati kiállítás fény- és vízkáprázatai között.”

Hogy mit kell gondolni a gyarmati életről, azt 1927-ben André Gide már megírta nevezetes Voyage au Congo című útirajzában, és kitetszik, hogy Sentelekynek is kézikönyve volt, nemcsak Radnóti Miklósnak, amikor az első világháború utáni francia költészetben az egzotizmus jelenségét vizsgálta. Senteleky, hogy megkérdőjelezhesse a kiállított adatok szavahihetőségét, ugyancsak Gide útmutatását követte kommentárjában: „A bennszülött gyerekek nagyszerűen tanulnak franciául. Kamerunban például a múlt esztendőben 27 000 gyerek járt francia iskolába és sajátította el Voltaire gyönyörű nyelvét. Azonban azt már nem tudjuk meg, hány felejtette el saját anyanyelvét és hány fiatal lélekben támadtak tragikus összeütközések amiatt, hogy lelkük nem tudott az idegen nyelvben otthonra, kifejezőeszközezre találni. A bányákról minden statisztikai adat hiányzik. Hasonlóképpen hiányzik minden tájékoztató szó, kép a törvénykezésről, a halálos ítéletek számáról és módjáról a gyarmatokon.” Majd e „gyarmati” tapasztalatával ötvözi honi élményeit Fekete Lajosnak 1932. február 25-én keltezett levelében: „Roppant szomorú leveleket kapok olyan magyar fiúktól, akik – mielőtt elnyelné őket a délszláv tenger – megkísérlik elérni az északi partot: nyelvüket, kultúrájukat. A múltkor egy helyesírási hibáktól hemzsegő levelet kaptam egy szarajevói magyar önkéntestől, amelyben azt írja, hogy szeretne magyarul olvasni, noha ez neki nehezebbre esik, mégis ő magyarnak érzi magát. Szeretne a magyar irodalommal is foglalkozni, mert alig tud róla valamit. A franciát például sokkal jobban ismeri, a délszlávról nem is szólva.”

Hivatkozik Lévy-Brühlnek a *Primitív mentalitás* című 1922-ben megjelent könyvére, amikor visszautasítja a fehérék kultúrájának felsőbbrendűségéről sugallt gondolatot ezen a gyarmatügyi kiállításon: „Lévy-Brühl elmélete szerint – tudományos szempontból tekintve – nincsenek felsőbb és alacsonyabb

rendű civilizációk, csupán különböző irányúak és természetűek. A különböző kultúrákat nem lehet egymás fölé vagy alá rendelni, mert mindegyik képvisel olyan értékeket, amelyeket nem találunk másutt.” Két kérdése is van kiállítására beszámolójának. Az egyik a kulturális elnyomatás kérdése:

„Egy kérdés vetődik fel és szünet nélkül fülembe ciripel: van-e joga a fehér ember civilizációjának és kultúrájának ahhoz, hogy elpusztítsa a színesekét? Az indiai kultúrák sokkal idősebbek, mint a miénk. Szabad-e, lehet-e itt alacsonyabbrendűségről beszélni, és nagyon is vitatható felsőbbbség hatalmával elnyomni egy más kultúrát?”

A második kérdése a gyarmatosítás véráldozatának a nagyságát érinti:

„És általában hol van csak egyetlenegy cseppje annak a rengeteg vérnek, amely egy-egy gyarmat »pacifikálásakor« elpatakzott? . . . Ki láthat a bemutatott arcok vagy álarcok mögé? Sehol sem találni nyomát annak a borzalmasan érdekes mérlegnek, hogy mennyibe is került egy-egy »vad« vidék európai civilizációja? Mennyi vérbe, életbe és embertelenségbe? Azt láttuk, hogy hány milliárdot küld a gyarmat Franciaországba, a bankok hűvös trezorjaiba, de hogy hogyan születnek ezek a milliárdok, arra sehol sem kapunk feleletet.”

Érthető ezek után az is, miért egy síró öreg néger leírásával zárja írását a gyarmati kiállítás Párizsáról.

Itáliai barangolásai változatosabb élményekkel ajándékozzák meg, mint amilyeneket a gallok földjén gyűjtött. 1924 őszén csak átutazóban volt, amikor is Milánóban keltezi portrévázlatait a gyorsvonat utasairól, és „ír” képeslapot. Egy évvel később, november elején Velencét látja egy rossz, az inkvizíciót idéző művelődéstörténeti álmom után a „karminos hajnalban”: „Az Adria fölől véres-vörös világoosság kél s a tenger az azúr és az ibolya árnyalataiban hintázik. Itt-ott halászbárkák narancssárga vitorlával, mint a munka vidám lobogói, sietnek kifelé, szabad és ragyogó horizontok felé. A Giardini Publici fái oly frissek, mintha már meg is mosdatták volna fejüket a hűvös tengervízben, a Campanile üde, rózsaszínű fejjel tekint széjjel, a Maria della Salute kupolája pedig tisztán, áhítatosan néz föl a mélyülő, kékülő égre” (*Borzongás a hajnalban*). Majd november 20-án Fra Angelico-élményéről ad számot, november 22-én Firenzében van, december elején Rómát járja, megfordul Genuában is, december 10-én pedig Nápolyból jelzi élményeit. Paradox módon Itália történelemmel zsúfolt földjén fordul a figyelme a jelen felé, abban a szellemben, ahogyan az *Őszi emlényben* írta, nevezetesen, hogy „süpped, lapul a tegnap, sok sárga levél hullt már reája!” A *Séta a Monte Pinción* című útirajzában is ezért írta a következő sorokat le: „Hagyjuk a tegnapiakat, a kötéblákat, a könyveket, a képeket, a keresztet; szenteljük ezt az estét az életnek, a jelennek, a jókedvnek, az élet boldog, eleven igenlésének. Feledjük a hideg múltak dermesztő nagyszerűségét, a hűvös áhítatát, hajdani hatalmak vak fényességét.” Egyértelműek írásának zárómondatai: „A Casino di Valadier-ből friss-ütemű zene száll ki a langyos estébe, a málnavörös lámpaernyők pajzánul hunyorognak a teraszon s a levegőben a derűs, délszaki fák illata nyújtózkodik, mint finom, parfümös kurtizán. Az élet lélegzését hallani, az eleven életét,

melyet szinte elvesztettünk a múltak ámulásában.” Hogy szó esik Watteau-ról, az Indulás Cytheras szigetére című festményéről, az is természetes, az idill vágya ott izzik Szenteleky gondolkodásának a mélyén, s az, hogy megirigyli a rokokós zarándokokat, akiket arany vitorlás röpit a Cythere „rózsás szigetére”.

Találkozunk az útleírásban a kurtizánhasonlattal is, mert ama élménydús „séta” után két nappal azt kénytelen megállapítani, hogy az olasz „új rend” a maga „hímszagú életprogramjából” száműzte a szerelmet, nincs hely a számára. „Farkastej, fasizmus, férfiasság. A fasizmus edzeni, javítani akarja az elpuhult erkölcsöket, kemény, goromba és egészséges ifjakat akar nevelni Rómának, akiket nem befolyásol az asszony s akinek nem célja a nő. Carettere maschio! Férfias jellem” (*Szerelem Rómában*).

Az 1925-ös itáliai utazásának valódi ráismerése a fasizmus volt, amellyel akkor nézett szembe, és útirajzaiból kitetszik, nem rokonszenvezett azokkal a politikai tanokkal, amelyekben nincs helye a szerelemnek: „Összesimult párok, gerjert pillantások, csókos búcsúzások ritkaság, sőt botrányszamba mennek (*Ó, Montmartre, ó drága Párizs!*). A magános, büszke, keményszavú s elszánt akarató férfi uralja ezt a várost, a férfiúi erények kultusza itt ma divatos dolog, sőt elmaradhatatlan kötelesség . . .”

Az olasz élet földszintjén szemlélődik Nápolyban is, s látjuk, a Galleria Umberto mögött báméskodók félkörében áll az utazó Szenteleky is – egy lehúzott redőny előtt pedig ferde bajszú énekes szórakoztatja a közönséget, miközben mandolinja hangjába biciklicsengők zöreje, gyerekzsivaj vegyül. Tüzetesen leírja az énekest és éneklését, s kedvvel idézi a dalszövegeket. Valójában az énekes személye érdekli, mindent meg szeretne róla tudni, természetesen azt is, hogy politizál-e, mit olvas, hogyan él. De az menekül a kérdések elől: „Látom még, mint vegyül el a Via Román sunyin, szerényen, szinte szégyenkezve a vasárnapi pöffedt emberáradatban. Az »előadó művészből« szegény, szomorú néző lett: az arany kicsi, káromkodós nézője, aki irigyen és tehetetlenül nézi, mint hullámszik, kering és korzódik a jólét, a parfömös kapitalizmus, amelynek ő örökkön csak törpe, toprongyos nézője maradt” (*Nápolyi dalocska*).

Tudja, hogy a vágyakozás a valóság szépítőszere, mert a „szívós és lüktető vágyakozásban párászá finomulnak az utcák, a tornyok, a templomok s az emberek. A valóság mindig csúnyább, nyersebb, keményebb, mint a könyvekben és képeken elgondolt messzeség.” A valóságot engedi feltűnni az olasz temetők, a genovai és a milánói, leírásában is. Létkérdéseket vet közben papírra: „Miért az élet, a munka, a szántás, az aratás, a nyakas ökrök rángatása, a kemény föld feltörése? Miért? Hát miért izzadni, fáradni, hahózni, vetni a barázdákba, kaszálni, építeni és betűket róni? Miért az élet, a kínlódás, a kötelesség, a kifáradás? Miért?” (*Temetők, olasz temetők*)

A fő célja természetesen ebben az útirajzában is időszerű, és Szenteleky akkor fontosnak gondolt kérdései egyikét fogalmazza meg. Érinti az irányzatos művészetnek és a művészet cenzúrázásának a problémáját a milánói temetőben látott egyik síremlék kapcsán, amely „nagyszerű emlékmű, nagyszerű mű-

vészi alkotás, ha elgondolása nem is keresztény”. Ezután írja: „Az olasz temetőknél úgy látszik, csak művészi cenzoraik vannak. A kereszténység egykoron csak művészetet kért a művészekről.” Ekkor már tudott mind a szovjetunióbeli proletkultus szemléleti egyoldalúságokról, mind az olaszországi fasiszta művészpolitikáról.

A „szépségek bolygó keresőjének” szerepe sem volt idegen Szenteleky Kornéltól 1925-ben. Az övé ez a szerep, amikor firenzei szállásának az aijtáján felfedezi, mennyien zárandokoltak már előtte a világ sok országából a „virágos város vágyottságai közé”. S akkor is, amikor a velencei hajnal után a római alkonyat szépségeiben gyönyörködik:

„Alkonyodik, a kupolák, tornyok és tetők körvonalai belekenődnek a lombos estébe. Róma lassanként eltűnik a szemek elől. Ezernyi lámpa gyúl fel, mintha csillagszemek nézegetnék magukat az óceán hullámos tükrében. Ki tudja, mi a valóság? Róma elsüpped a tompa estében, a sokszáz templom, a sokezer antik oszlop és fal felett összecsapódnak az alkony violaszínű hullámai: nincs már több kontúr, több kereszt, több bizonyosság” (*Séta a Monte Pinción*).

Ennek a szépségélménynek középpontjában van a találkozósa Fra Angelico da Fiesolával. Elragadtatása nagy és őszinte: „Ó, mily szépek a szentjeid, Fra Angelico, milyen tiszták, milyen égiek, milyen vidámak, mint isten igaz gyermekei. Milyen szép és lágy a Krisztusod . . . Máriád olyan, mint idegen, ismeretlen pompás virág, mely sohasem teremne meg az Arno partján. A mennyország boldog, napos illata érződik rajta . . . a virágaid pedig, ezek a tündöklő, tavaszi virágok mosolygós szíromarcocskájukkal biztosan égi mezőkről hullottak eseted alá” (*Fra Angelico da Fiesole*).

És vágya is ilyen: „A fáradt és keserű vándor itt akarna maradni nálad, jámbor barát. Egy kis helyet kér csak a boldogság finom, fohászos világában, egy darab követ, amelyre lehajthassa lázas, nyugtalan fejét, hogy az angyalokról álmodjon az éjjel, mint az a Jákob, a bibliai” (uo.).

Nem mondott le a történelmi-művészettörténeti látványok kínálta gyönyörökről sem. Élvezi például a felsorolásokat. Fizenzében ezért a következőképpen kalauzolja olvasóit: „Ott a dom Campanileje, amott a Palazzo vecchio kecses, karcsú tornya. Azontúl már az Arno következik, meg a Giordano di Boboli zöldje, meg Galuzzo kolostora” (*Nemzetközi aijtó*). Élvezi Róma látványát is: „Ott a szent Péter templom büszke kupolája, amott az Angyalvár, emitt a Chiese Nuova tornya csillog – elöttünk a keresztény Róma, a rinascimento, a pápaság fénye és hatalma. A Forum Romanum, a Colosseum, Caracalla fürdői a – törmelékes pogány Róma ott balra süpped el, semmisen látszik belőle, talán nem is igaz Tacitus történelme, a régiségtanok ábrái” (*Séta a Monte Pinción*).

1928-as keltezésű a nápolyi képeslaphoz kapcsolódó *Este Pompeiben* című útirajza, amely ugyanabban a felfogásban készült, mint a római vagy a nápolyi. Kezdi helyzetjelentéssel, amely nem nélkülözi a megjelenítő erő nyomait sem. Folytatja a múzeumi leltározással: „A múzeumban alusznak már a látás hul-

lák, a hason fetregő asszony, kínlódva forgolódó kutya, a tekintélyes patrícus, aki ruhát tart a szája elé, mert köhögésre ingerli a láva kénes füstje. És a langyos, esős éjjelben szendén alusznak a házak, a kutak, a csonka oszlopok, az amfiteátrum, a mozaikos kút . . . oh, milyen nagy béke alszik most Pompeiben! Kétezeréves béke” (*Este Pompeiben*). Ezt a képet változtatja élővé, amikor leírja, mi is játszódott le ama fatális augusztus 24-ének „tikkadt délutánján” a városban. Végül himnikus mondatokat ír az élet örök voltáról, olyan költői ihlettel, mint amilyennel majd Babits Mihály írja meg a *Jónás könyve* utolsó versszakáiban:

*Ninive nem él örökké. A tök sem,
s Jónás sem. Eljön az ideje még,
születni fognak újabb Ninivék
és jönnek új Jónások, mint e tőknek
magvából új indák cseperednek . . .*

Szenteleky lelkes elégiája pedig a következőképpen hangzik:

„A pompéjiek élete megszűnt, de új életek jöttek, új Vittiusok, új Venuuszok, új Jupiterek, új rimák és új tőzsdések. Az élet túlnő a Vezúvon, a borzalmakon, a katasztrófákon, a kataklizmákon, a temetőkön, mert –, ezerszer jaj! – az élet elhagy bennünket, elhagyja bálványainkat és kőcsodáinkat, elhagyja a múltat, Babilont éppúgy, mint az athéni Akropoliszt vagy az életörömös Pompeit. Az élet örök s csak mi vagyunk halandók, akár Pompeit lakjuk, akár Párizst” (*Este Pompeiben*).

Ezekkel az írásokkal egy időben számol be *Sorrentói napló* című írásában ottani tapasztalatairól. Ám az 1926-os intermezzo után képzeletbeli utakról is számot ad: áprilisban Spanyolországról, szeptemberben Párizsról.

Képzeletbeli utazást tesz az *Utazom* címűben. Ürüge egy spanyol nyelvű tanulmány az expresszionista és kubista festészetről, amelyet éppen szótároz. „El kellene olvasnom, véleményt kell küldenem róla a szerzőnek, egy madridi elmeorvosnak – írja –, s így ígéret meg udvariasság unszol a végigolvasásra.” Kedves módszere ez Szentelekynek: a konkrétumból a képzelet segítségével a realitásoktól el nem szakadva festeni „látott” tájakat, eseményeket, azokat megidézni az „elrévedt és elfulladt tekintet vetítő leplén”. Vonaton utazik Madrid felé ebben a „filmben” – a vasúti kocsiban udvarol, este a Teatro Real, másnap a Prado megtekintése következik, Toledo, Granada, Sevilla később. Toledóban El Greco „sápadt, megnyúlt, kicsavart, kísérteties alakjai messzire viszik a valóságától”, Granadában az Alhambra „finom, buja, fagyott csipkéiben” gyönyörködik, Sevilla ürügén pedig művelődéstörténeti kis tanfolyamot tart. Don Juan, Figaro, Murillo, Velázquez, Carmen és a dohánygyári lányok, aztán Don Quijote, mert a bús képű lovag Toledo vidékén is járt: „Quien no ha visto Sevilla . . . Ó! Valahol gitár szól és kasztanyett csattog. Tavasz van. Táncolnak. Szenvédélyes tekintet néz vissza a szemembe. Megremeg a buja csipkekendő . . . Lámpionok gyúlnak fel az esteken az ákácok és na-

rancsfák alatt . . . Színek . . . Spanyolország . . .” A képzelet idézi meg Párizst a *Mon Paris* című írásában. Az alkalom a Párizsra gondolásra egy levél, amelyet egy párizsi asszony írt, „Párizs szülötte, rajongó gyermeke, akinél az élet egyúttal Párizst is jelenti, s aki Montaigne-nek Párizsról írt ódon, illatos sorait idézi levelében, mint vallomást . . .” Szól pedig Szenteleky arról, hogy a Párizs-látás immár devalválódott, nem a „szeretet, a rajongás, a szomjúság űzi az embereket a Ville Lumière-be”, mint nem is olyan régen, amikor, mint idézi – Párizst a „szép ámulások szent városának» nevezte egy magyar poéta, akiről sokat beszéltem Önnek egykoron”. Most dicsekvő sznobok és „tapintatlan parvenük” járnak Párizst, és előlük az „igazi” Párizs elrejtőzik. Szenteleky nagy élvezettel városismeretével kérkedik, sorolja, hol találhatóak a Párizs-hívők szent helyei: az álmodozó mellékutcákban, a parkokban, a „langyos, barackpiros estékben az alsó Szajna-parton”, a könyvtárak szekrényei között, közben emlegeti a városépítő Rausmann, Puvis de Chavannes „tisza művészetét” és az évszázadok stílustörekvéseit.

A következő esztendő egyiptomi utazása volt a valóban írásra ihletője. 1927 januárjában indult Görögországon át Egyiptomba, február elsején már Luxorból küldi üdvözlőlapját, 6-án pedig megjelenik görögországi benyomásairól a beszámolója *Séta az Akropolisz kövei között* cím alatt.

Példás utazó volt, poggyászában ott Renan *Souvenirs d'enfance et de jeunesse* című könyve, amely magyarul *Iffúságom* címmel jelent meg 1925-ben. Emlékezetében vitte magával (ha nem volt az útításkájában) Renan: *Ima az Akropoliszon* című „próza himnusát”, hiszen idézi is majd, a *Renan és a revizor* című útirajzában meg jegyzékét adja az Egyiptomba utazó könyveinek is: „Ez ott Spieselberg kitűnő könyve az egyiptomi művészetről: *Geschichte der ägyptischen Kunst*. Itt van Nallinónak nagyszerű kis füzeté az egyiptomi arab nyelvről: *L'arabo parlato in Egitto*. Itt van azonkívül Perrot-nak élvezetes munkája: *Lettres de Grece . . .*” De felmutatja Henri de Regnier „legújabb regényét” is. Az Akropoliszon a görög kultúrát ünnepelte:

„ – Ön talán ismeri Renant, aki többek között azt írta, hogy csak egy valami tökéletes volt eddig a földön s ez a görög kultúra. Ami előtte és utána volt, az csak foszló ötlet, filmmunka, otrombaság, ügyetlenség, karikatúra, bárgyú pompakeresés. Itt, az Akropoliszon sűrűsödik össze az egyszerű és igaz szépség, a bölcs és őszinte nagyszerűség, az Isteni, az Örök, a Csodálatos.” Versben is megszólalnak ezek a görögországi élményei. Verse ihletti a hold ragyogása Athén felett, versben megáll az Olümposz alatt és vallja:

*Bevallom: eddig pogány voltam,
a könyvekben holt Zeuszról olvastam,
és a sisakos Athéné unalmas emléke volt
göthös görög óráimnak.
De most érzem, hogy éltek,
tökéletesek vagytok,
ti bozontos márványistenek,*

most érzem szépséges, végtelen erőd,
Zeusz,
és most didergék zárt és örökkön élő
szépséged előtt Aphrodité,
Héra meg Niké Ápterosz . . .

(Az Olümposz alatt)

Egyiptomban az Élet ünneplésére nyílik alkalma, amit a *Hathor és Ozirisz* című útirajzában lát és láttat: „Derűvel, jókedvvel, piros mosolyú narancsfákkal van szegélyezve az út egészen a piramisokig, csupa zsvajjos, tarka elevenesség, az életnek egyszerű, boldog, harsány igenlése.” Szinte irigykedve kiált fel a *Fáraók földjén* című útirajzában: „Könnyű az élet!” és a *Luxori szép napok* címűben zengi dicséretét, és amikor összeveti európai élményeivel, az egyiptomi élettávtálynak adja az elsőbbséget:

„Énekel az élet. A zsaluk résein befurakodik a napsugár, a moskitóhálón vakító foltok izzanak, mint apró fénylabdák, melyekkel angyalok gurigáznak. A pálmafákon sok sokszínű madár csicsereg, pörlekedik, mint egy csoport turbános tevehajcsár; zümmög, nyüzsög már kint a világ, az élet diadalmas himnuszt énekel – fel kell hát kelni . . .

Mennyi szín, ó mennyi szín! A kertben tűzvörös virágok lángolnak, amott zúgó zöld mimózbokrok, amelyek között itt-ott sárga virágpöttyök tarkállnak és a pálmák erdeje büszkén, boldogan nyílik fel az ég mély, mámoros azúrjába, mely kékebb, boldogabb és átlátszóbb, mint Nápoly felett. Okkersárga utak, kéjes, magukba feledkezett rózsaszín folyondárok, acélkék és sikítósan zöld madarak lobogóan piros beggyel, frissen ébredt, buja pázsitok – ő, ezeket a színeket sem a schönbrunni, sem a luxemburgi, sem a Villa Borghesebeli parkok nem tudják utánozni!” És: „Énekel az élet, kedves, ujjongó, tiszta, tobzódó hangokkal éneкли himnuszt, nagy, színes szerelmes szimfóniáját, melytől részeg a fül és az agy. És a sugarak milliárdjai táncolnak, szikráznak, himbálódznak és szökdécselnek erre az őrlítő, örömsugaras muzsikára . . . Lehunyom szemem és lassan elvesztem magam. Nem hallok mást, csak az élet diadalmas énekét.”

Keresi a magyarázatát ennek a neki is szokatlan életeufóriának, amit Európában nem, vagy alig érzett, hiszen kedves évszaka, az ős látványa felett borrongott elégikus révedzéssel. Egyiptomban, látja, „életebb az élet és halálabb a halál”, mint Európában, tehát kiabálóbbak az ellentétek is: elég – állítja –, ha csak félfordulatot is tesz az ember, és a Nílus felé vet pillantást, a halál és az élet látványát foghatja be a pillantása. Külön írásban idézi az egyiptomi vallás istenségeit, Hathort és Oziriszt, az Életet és a Halált: „Minden fáraó kezében ott látható az élet kulcsa, vagy mellette a szépséges Hathor istennő, a legteljesebb élet, az öröm és szerelem jelképezője. Oziriszt csak félf tisztelet illeti, egy király sem adja oda neki a kezét . . . Mert a fáraók élnek még, a piramisok most állnak és hirdetik, hogy Ozirisz hatalma nem mindenható.”

Az ott és az itt képzei is élesen felelnek egymással Szenteleky Kornél élményeiben: az összetétel élménye ott, Egyiptomban mélyült el benne, és telítődött meg jelentéssel: „És ki gondol arra, hogy messze északon most ólmos, náthás felhőrojtok lógnak a komor, kedvetlen égbolton, hogy tűznél melegednek a fáradt, fanyar emberek.” És ezzel a honossággal ellentétben Egyiptomban „örök a nyár és örök az élet, örök a virág és örök a pálma, a mulandóság-nak nincs jele és nincs mementója”.

A felhőrongyok és felhőrojtok majdnem állandó velejárói az útirajzok város- és tájképeinek. A „szennyos felhőrongyok” ott lógnak Párizs felett (*Az Eiffel csúcsán*) „piszkos, sötét rongyok lógnak le az égből” Velencében is (*Borzongás a hajnalban*), a jugoszláv–görög határon is „lucskos, ólmos, felhőrongyos” a hajnal (*Renan és a revizor*), Splitben, a Marjan fölött is „csendes, fénytelen esőszálak lógnak.”

Szenteleky ott-ja és itt-je Európa és Egyiptom kontrasztjaivá szélesedik, mintha Európa egységes voltára Egyiptomban ismerne, és erre az észleletére a páneurópai terminust alkalmazza, amely abban az időben Coudenhove-Kalergi nyomán ismert és elfogadott terminusa volt egy szemléleti irányzatnak: „Egyiptomban az európaiak úgy beszélnek, mint egy ország gyermekei.” Szóval talán ön is érzi és belátja, hogy Európa egy ország.” Az európai egyformán otthon érzi magát Rómában éppenúgy, mint Oslóban, s megértésben nem akadályozza semmi, ha Puccinit vagy Grieget, illetve Wagnert hallgatja. A különbségeket Egyiptom és Európa között Taine segítségével magyarázza: Egyiptomot az iszlám vallás, a hamita és afrikai faj túlsúlya és a derűs éghajlat jellemzi. Magyarázza is: „Már az itt-tartózkodás első napjaiban feltűnik az emberek ráérős gondtalansága, ami mindenesetre szokatlan nekünk északiaknak, akik gondok, problémák alatt görnyedünk, lihegünk, sietünk mint korbácsolott, követ hordó rabszolga. Itt alig van ember, aki a gondot európai értelemben ismeri, itt nincsenek kódok, problémák, tépelődő és töprengő agyvelők, olyan egyszerű itt az élet: az ég mindig kék, a föld mindig zöld, a pálma meg a narancsfa mindig hajlékot és táplálékot ad annak, aki aludni vagy enni akar” (*Fáraók földjén*). Ezeket a gondolatokat a kairói Ezbekijele park teraszán fogalmazza meg egyiptomi ismerősével, egy egyiptomi bejjel, aki „Párizs rajongója s minden tekintetben kifogástalan européer”.

Jellemző azonban, hogy egyiptomi útirajzainak többje hangulatrajz valójában, és valójában csak két kairói akvarellje nevezhető életképnek, és mind a kettő humoros: az első egy kolduló kecskét örökít meg, a másikon egy rongyos kislány halat árul, a görög kereskedő pedig alkuszik rá.

Az 1928-as olaszországi útjának is vannak még lírai-leíró emlékképei. A *Pierette a templomban* című Szenteleky kedves farsang-hamvazószerda képét idézi, abban az eszmekörben, amelyben a *Karnevál* című is keletkezett, így az *Úgy fáj az élet* alaphangulatát szólaltatta meg. Felidéző festőkedvűt és alliteráló szenvedélyét egyaránt szabadjára engedi, s visszhangoztatja az évekkel előbb írt *Aquarell Locrum szigetéről* zenélő mondatrészletét („a pínéák, a pálmák, az olajfák változatos zöldje”) a következőképpen: „Ne féljen, asszo-

nyom, az alkony oly szelíd, mint barackarcú novicius, aki a Madonnához imádkozik és az Armea völgyében a pálmák, pínecák és olajfák duzzadós zöldje, a szekfű- és violatáblák pirosa, sárgája, buja rózsaszínje zengi az örök tavasz hitese himnuszát” (*A holt város*). Ezt a stíl- és hangulatvilágot reprodukálja a fentebb említett *A holt város* mellett a *Notturmo* (ilyen címen írt is már szöveget) és a *Pierette a templomban* című. Kettő ellenben igencsak eseményes: a tévedések vígjátékaként is olvasható *Az angol útitársnő* és az erősen életszagú *Trattoria dei cacciatori* anekdotába illő hőseivel és erősen naturalista színezetű környezetképével. *Az angol útitársnő* című kitűnően megrajzolt fülkejelenet, amelyben a vonatra felszállt ladyról az író-narrátor kideríti, hogy nem Franciaországban nevelkedett angol úrhölgy, hanem magyar nő, akinek táskájában ott a Színházi Élet legfrissebb száma. A leleplezést pedig mintegy előlegezi az a hasonlat még az ismerkedés kezdetéről, hogy a hölgy „majd valami közép-európai felháborodással az angol unalomról és ridegségről panaszkodik”. Ennek a jellemzésnek külön érdekessége Proust nevének felemlgetése: „Jól ismeri a franciákat, sokat járt Párizsban. Nagy kedvvel olvassa Proustot, és Anatole France-ot is szereti, noha tudja, hogy ez már nem divat.” *A Trattoria dei cacciatori* címűben pedig az igazi olasz népi kocsmajelenet játszódik le a beszámoló nyomán:

„Elpanaszoltam Enricónak, hogy hiába jártam be az óvárost, a kikötő halzsagú mellékutcait, nem akadtam olyan igazi, piszkos olasz kocsmára, amelyben Casanova borozgatott dúsmellű gyümölcsárus leányokkal, amilyeneket Michelangelo da Caravaggio festett tarka, pincevilágítású vásznain három évszázaddal ezelőtt. Nem találtam ilyen jó piszkos, párás, bicskás, nótás csapszékre, ahol élményeket gyűjthet az ember, késszűrást is kaphat a szíve burkáig, sőt azon is túl.”

Találkozik egy ilyen kocsmában egy hordárzubbonyos részegeskedő férfiúval, aki hadifogoly volt Magyarországon, az mondja ugyan akadozva, de „hibátlan magyar muzsikával”, hogy „Miskolc . . . Mezőlaborc . . . szép leány . . . hadifogoly . . .”

A spliti útirajza 1930-ban *Kis napok temetése* címmel már alig hasonlít azokhoz a rajzaihoz, amelyek az „emlékezet sápadt fotográfiáit” idézték, ahogyan a *Montmartre Kairóban* című útirajzában nevezte képeslapjait. A jelen lét mintha elnémitaná a festői kedvet, és kifakítja az emlékezés melankóliáját. „Az Élet a Halállal táncol . . .” – írja, s a kínai-japán háborúra mutat: „És valahol Szecsuanban vagy Vuicsangban a sárgamosolyú, mandulaszemű emberek tízezreiből eltáncol a piros élet.” Még csak a párizsi gyarmatügyi kiállítást glosszázza meg – az útirajzai iránti érdeklődése igencsak megcsökkent, mint ha novellái szívták volna el tőlük az életet nedveket. A társadalmi indulat, amelynek jelét adta már az *Expressz* című írása közben is, amikor arról beszélt, hogy a gyorsvonat ablakából a hajnalban a piszkos, pálinkás ápolatlan munkások egykedvűségét konstatálja. S újra mondta a *Bukarest* című útirajzában:

„Bukarest a gazdag, kényelmes románok városa. A jól étkező, alkoholt kedvelő, élvezet, hanyag és gazdag románoké. Csak itt-ott vonul végig néhány so-

ha nem mosdott, lyukas, rongyos katona, ami eszünkbe juttatja a szegénységet, eszünkbe juttatja azt a borzasztó, ijesztő ellentétet, mely a jólétben nyújtózkodó bojár társadalom és a sárban, sötétségben, baromi sorsban rőfögő paraszttömegek között tátong.”

De a rajzforma ilyen indulatok megfogalmazására nem volt valójában alkalmas. Szenteleky sem kísérletezett tehát az útirajz műfajának kiszélesítésével, kritikai átképzésével. A dialógust tehát elsősorban nem a világgal folytatta, hanem a „kedvessel”, aki – nem biztos, hogy fiktív – beszélgetőtársa volt csupán, esetleg lelkes hallgatója szerepét játszotta. Állandó fordulata útirajzaiban az „ah, emlékszik-e még, kedves” kifejezés számos változata. Például így: „Még csak arra kérem, kedves . . .” (*Őszi emlékny*); „Emlékszik-e még Franchard szikláira . . .” (uo.); „Adja ide a kezét, kedves . . .” (*Séta a Monte Pinchión*); „Milyen szomorú a levele, kedves . . .” (*Mon Páris*); „Énekel az élet kedvesem . . .” (*A luxori szép napok*); „Ó, milyen vigasztalan ez a sivár, sárga sivagat, kedves . . .” (*Hathor és Ozirisz*); „Ne féljen, asszonyom . . .” (*A holt város*); „Mindem már a messzi múlté, drága útitársnóm . . .” (uo.). A *Notturmo* címűben pedig nevezi principessájának, valamint Mariettának társnőjét.

Közben versre váltott: útitársnyájába a *Vajdasági Írásban* verseket rakott: egy Taorminában kelteztet (*Tavasza hosszú tél után*), Palermóban írottat (*A tegnap elvesztése*), Milazzóban költöttet (*Testvéri köszöntő*) s Rómában megfogalmazottat (*Addio*). S kelteztet verset Kairóban (*Kleopátrához*), Luxorban (*Barátom, a számár*), Monte Carlóban (*Szerencse kereke*), San Remóban (*Könnyű este*), Badenben (*Éva a paradicsomban*), a Tempe völgyében (*Az Olümposz alatt*), s Splitben (*Nosztalgia*).

A költői próza után így torkollik Szenteleky útirajzműfaja narratív versformába, s ez a műfaji változás mutatja szemléleti változásait is, világnézetének módosulásával egyetemben.